

İzmir'de Bir Arada Yaşamamanın İmkânı

Fırat Genç

BAYETAV

BİR ARADA YAŞARIZ EĞİTİM VE TOPLUMSAL ARAŞTIRMALAR VAKFI

İzmir'de Bir Arada Yaşamanın İmkânı

Fırat Genç

İzmir'de Bir Arada Yaşamanın İmkânı

BAYETAV Yayınları

Bir Arada Yaşarız Eğitim ve Toplumsal Araştırmalar Vakfı (BAYETAV)

Yazar: Fırat Genç

Grafik Tasarım: Didem Erişkin - Serkan Mercan

Yayın Tarihi: Nisan 2022

Copyright © Nisan 2022

Bu yayının tüm hakları saklıdır.

Yayının hiçbir bölümü Bir Arada Yaşarız Eğitim ve Toplumsal Araştırmalar Vakfı (BAYETAV) izni olmadan çoğaltılamaz.

Evka-3, 101/2 Sok. No: 22 35050 Bornova İzmir, Türkiye

0 232 374 60 66 - 374 56 66

www.bayetav.org / info@bayetav.org

<https://facebook.com/bayetavvakfi>

<https://twitter.com/bayetav>

<https://instagram.com/bayetav>

"İzmir'de Bir Arada Yaşamanın İmkânı" başlıklı bu çalışma, BAYETAV'ın İnsan ve Toplum çalışmaları çerçevesinde yapılmıştır.

BAYETAV

BİR ARADA YAŞARIZ EĞİTİM ve TOPLUMSAL ARAŞTIRMALAR VAKFI

Fırat Genç İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesi. Doktora derecesini Boğaziçi Üniversitesi Modern Türkiye Tarihi Bölümü'nden aldı. 2016 yılında Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde doktora-sonrası araştırmacı olarak akademik çalışmalarına devam etti, aynı bölümde ders verdi. Kentlerin Türkiye: İmkânlar, Sınırlar ve Çatışmalar (İletişim, 2021) ve 'Milletin Bölünmez Bütünlüğü': Demokratikleşme Sürecinde Parçalayan Milliyetçilikler (TESEV, 2007) başlıklı kitapların eşyazarlarından biri. Kentleşme, mekân politikası, toplumsal hareketler, Kürt sorunu ve uluslararası göç üzerine yazıları çeşitli dergilerde ve derleme kitaplarda yayımlandı. 2007 yılından bu yana Helsinki Yurttaşlar Derneği (hYd) için çeşitli araştırmalar yürüttü. hYd tarafından yayımlanan saha dergisinin genel yayın yönetmenliğini sürdürüyor ve de İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesindeki İstanbul Planlama Ajansı tarafından yayımlanan İPA İstanbul dergisinin yayın kurulu üyesi.

BAYETAV, toplumsal, siyasal, ekonomik alanlarda ve bizi çevreleyen ekosistemde süregiden sorunlar, farklılıklar ile yoksunluklardan kaynaklanan eşitsizlik, adaletsizlik, ayrımcılıkları dert edinen, bunların yol açtığı ayrışmalar, kutuplaşmalar üzerine bizi düşünmeye ve çözüm üretmeye davet eden bir vakıf.

"Birlikte yaşama" imkanlarını yaratıp, çoğaltacak transdisipliner bir yaklaşım çerçevesinde eğitim ve araştırma kurumları kurulabileceği, bilgi, sanat ve politika üretilebileceği anlayışıyla hareket ediyor.

İçinde yaşadığımız kente, ülkeye, dünyaya dair benzer tahayyülü ve hedefleri paylaşanlarla, işbirliği içinde adımlar atıyor.

Vakfın gelecek tahayyülünü, insanlar ve çevre ile barış içinde birlikte yaşamayı mümkün kılacak eşitlikçi, paylaşımcı, demokratik değerlerin diğerkâm bir etik çerçevesinde yaygınlaştığı bir toplum oluşturuyor.

Mekânsal Bir Sorunsal Olarak Bir Arada Yaşamak

Modern metropol, vaatlerin ve endişelerin iç içe geçtiği karmaşık bir tarihe doğdu ve bugüne dek varlığını sürdürdü. On dokuzuncu yüzyıl başında Batı Avrupa’da beliren, ardından günümüze dek dalga dalga tüm dünyaya yayılan demografik eğilimin gerisinde, maddi zorunluluklar kadar, ilerleme vaadinin gücü vardı. Kuşkusuz endüstriyel kapitalizm, sömürgecilik, savaş ve çatışmalar kır toplumunu çözdükçe açığa çıkan zorunluluklar daha çok sayıda insanı şehirlere doğru sürüklüyordu. Yine de bir açıdan bakıldığında bu harekete rengini veren geleceğe duyulan inançtı. Tarihsel olarak metropol, yarının bugünden daha iyi olabileceği olasılığının vücut bulduğu yerdi. Göç deneyiminin ve de tüm hızı ve sertliğiyle kentsel hayatın içine fırlatılmış olmanın doğurduğu tüm zorluklara rağmen metropolün kitleler nezdinde modernleşmenin simgesi haline gelmiş olması ancak böyle anlaşılabilir. Diğer yandan modernleşmenin gerek gündelik düzeyde gerekse politik alanda endişeleri tetiklemiş olduğuna şüphe yok. Kırsal hayata özgü alışkanlıkların, aşinalıkların ve otorite biçimlerinin geçerliliğini yitirdiği bir ortamda daha önce eşi benzeri görülmemiş büyüklükte kalabalıkların bir arada yaşaması, modern hayatın altüst edici, belirsizlikler içeren bir niteliğe bürünmesine neden olmuştur. O nedenle metropol, bağrında taşıdığı yeni deneyim biçimleriyle ve bunların harekete geçirdiği kolektif uygulamalarla, cezbedici ve kucaklayıcı olduğu kadar, sarsıcı ve endişe verici bir dönüşümün simgesi olarak da görülmüştür.

Modernlik durumunun bu çelişkili doğasını belki de en duru biçimde anonimlik deneyiminde izlemek mümkün. Erken dönem sosyoloji yazınında kentliliğin başat tanımlayıcı vasfı kabul edilen anonimlik (Wirth, 2007 [1938]), bir diğer deyişle yabancı olanla bir arada yaşama zorunluluğu, bugün olduğu gibi geçmişte de farklı yorum ve tavır alışlara kapı araladı. Muhafazakâr bakış örneğinin, anonimlik halinin beraberrinde getirdiği yıkıcı olasılıkları sezmiş ve kentsel mekâna özgü karşılaşma hallerini yönetilmesi gereken bir musibet olarak tasavvur etmiştir. Üçüncü Napolyon döneminde Paris’in yeniden inşasında dramatik bir örneğini gördüğümüz gibi, modern kent planlaması bir boyutuyla toplumsal sınıflar arasındaki temasların yarattığı endişe ve korkuların dizginlenmesi motivasyonu üzerine inşa olmuştur (Harvey, 2003). Diğer yandan, modernliğin olumsuzluğunun içerdiği gizem ve bilmeceleri anlamaya, farklı olanla bir arada yaşamının özgürleştirici potansiyellerini kavramaya dönük çabalar da atlanmamalı. Toplumsal düşünce alanında bu türden çabaların erken

bir temsilcisi sayılabilecek olan Georg Simmel, muhafazakâr düşüncenin toplumsal çözülmenin işaretleri olarak yorumladığı durumu modern bireyin özerkleşmesine imkân tanıyan dinamiklerin yoğunlaşması olarak okuyacaktır. Kentsel alandaki etkileşimlerin mikro ölçekte nasıl çalıştığını ve bireylerin zihin dünyasında ne türden değişimler yarattığını anlamaya çalışan Simmel için metropol, kırsal hayatta birincil türden ilişkilerin doğurduğu cendereden kurtulmuş bireyin yabancı olanla kaçınılmaz olarak karşılaştığı ve tam da bu karşılaşmalar yoluyla kişisel meziyetlerini daha fazla özerklik yolunda keskinleştirdiği yerdir (Simmel, 2009 [1903]). Onun için yabancı, uzaklık ve yakınlık arasındaki gerilimden doğan, dolayısıyla mekânsal olarak kurulan bir toplumsal tiptir (Simmel, 2009 [1908]). Yabancıнын yabancılığı uzak olanın esasen yakın olduğuna işaret eder.

Simmel'in anonimlik hallerine ilişkin modernist tavrının, yani modern hayatın müphemliğini olduğu gibi kabul eden, endişe ve vaatleri eş zamanlı olarak kavrayan tutumunun belli ölçülerde bir benzerini bu sefer çok daha hümanist bir içerikle Richard Sennett'ta buluruz (2013). Onun için de yabancı olanla karşılaşmalar kentlilik deneyiminin tanımlayıcı niteliğidir. Bireylerin ve toplumsal grupların performanslarını sergiledikleri bir sahne olarak tasavvur ettiği kentsel kamusal alan, Sennett'a göre kişinin kendini gerçekleştirmesinin mahali olduğu gibi koşuludur da. Zira birey ancak kendisinden farklı olandan öğrenebilir ve bu türden karşılaşmalar ölçüsünde kendisinde bulunan yaratıcı potansiyeli kuvveden fiile geçirebilir. Şöyle yazar Sennett (2008): "Kamusal alan insanlara, uyum gösterme, toplumsal düzende sabit bir role bürünme baskısını hafifletme şansı verir; anonimlik ve gayri-şahsilik kişisel gelişmeye alan açar." Bu dramaturjik yorumda kamusal alanı var eden açıklıktır. Tek tek yapılar, meydanlar ya da mahalleler arasındaki sınırlar geçirgen olduğu ölçüde, yani bir bütün olarak mekânsal düzen açıklığını koruyabildiği sürece bireyler ve gruplar arasındaki temas mümkün olacak, böylelikle aydınlanmanın kişisel tamamlanmışlık, özgürlük ve demokratik yönetim vaadi hayat bulacaktır. Sennett Batı kentlerinde tarihsel olarak bu imkânın büyük ölçüde kaçırıldığını düşünür (2013). Ne var ki arayışın devam etmesi gerektiğini salık verir.

"Ötekinin varlığından haberdar olarak bir arada bulunduğu-muz bir kent İzmir. Hep bir öteki vardı ve onunla beraber yaşamın bilinciyle biz İzmir'i yaşadık. Hiçbir zaman şöyle bir şey değildi yani, işte burası Türklerin öz vatanıdır filan. Bu söylem hiçbir zaman işe yaramayacaktı, bunu herkes biliyordu, damarlarında hissediyordu. Bir kere kendisi öyle gelmemiş. Bir hayali cemaat olarak İzmirlilik hep ötekinin sembolik varlığının farkında olarak, onu dikkate alarak kurmak zorunda kaldığımız bir İzmirlilik. Onu hesaba katmadan bir İzmirlilik yazma hikayesi yazma şansımız yok." (Kubilay, erkek, müzisyen)

Sennett’in tarihsel olarak saptadığı “kapanma”nın bir boyutuyla ulus-devletlerin oluşumuna paralel olarak ülke nüfuslarının içerdiği etnik ve dinsel çeşitliliğin ortadan kalkmasıyla ilişkili olduğuna şüphe yok. Nüfusun etnik ve dinsel bakımdan homojenleşmesi, modern metropolün kozmopolit niteliğinin en azından bir boyutunun maddi zeminini ortadan kaldırmıştır. Diğer yandan son on yıllarda giderek olgunlaşan ve yerleşikleşen küreselleşmenin kentsel deneyimi, dolayısıyla kozmopolit varoluşun form ve dinamiklerini hayli karmaşıklaştıran etmenler ürettiğini de atlamamak gerekir (Appadurai, 1996). 1980’lerden bu yana üretim süreçlerinin yeniden örgütlenmesi, ulaşım ve iletişim teknolojilerinde yaşanan devrim niteliğindeki yenilikler beraberinde metaların, sermayenin ve bir ölçüde de insanların daha önce görülmedik yoğunlukta hareketlenmesini getirdi. Bu anlamda günümüz metropolü, gözlemcilerin ona atfettiği anlam ne denli birbirine zıt olsa da, hiç şüphe yok ki muazzam bir dönüşüm evresinden geçiyor. Bu evrede yabancı olanla karşılaşma deneyiminin zorunlu olarak içerdiği vaat ve endişeler geçmişe kıyasla çok daha kuvvetli biçimde gündelik ilişkileri, kültürel pratikleri, ideolojileri, siyasal tavır alışları ve hatta bir bütün olarak siyasal alanın kendisini dönüştürüyor. Tüm bunlar günümüz toplumlarını ve elbette ki Türkiye toplumunu da anlamak ve değiştirmek isteyenler için bir arada yaşam sorunsalının ne denli elzem bir mesele olduğunu ortaya koymaktadır.

Siyasal Muhayyilede İzmir

İzmir, iki asırlık Türkiye modernleşmesi serüveni içindeki özgün konumundan ötürü bir arada yaşam sorunsalının tarihsel ve güncel izdüşümlerini izlemek için hayli elverişli, çok katmanlı bir kent. Bu çok katmanlılık nedeniyle de kolektif siyasal muhayyilemizde birbirine taban tabana zıt imgelere bürünmüş, homojenleştirici söylemsel inşaların odağında yer almıştır. Siyasal yelpazenin seçkinci-cumhuriyetçi ve popülist-muhafazakâr kanatları arasındaki tarihsel güç mücadelesi ve buradan türeyen kamplaşma biçimleri, bu imge ve söylemlere yansıdığı gibi, böylesi sembolizasyonlar yoluyla da yeniden üretilmektedir. O nedenle araştırmamızdan çıkardığımız ipuçlarını genel hatlarıyla tarif etmeden önce İzmir’in kolektif siyasal muhayyilemizde nasıl bir yeri olduğuna biraz daha yakından bakmakta fayda var.

“Bu insanlarla aynı şehirde yaşasanız ne olur yaşamasanız ne olur. Sonradan gelenler İzmirli olamıyor. Şimdi yanlış anlamayın, kimseyi küçümsemek için söylemiyorum. Avrupalıların bir lafı vardır. Kentli olabilmek yedi kuşaktır kentte yaşamaktır derler. Ben dört beş kuşaktır büyük şehirde yaşadığımı ispatlayabiliyorum. Belki daha fazla. Dedem Girit’in başkentinde oturdu, babaannem Hanya’dan, Girit’in ikinci büyük kentinden. Annem babam Karşıyakalı. İzmirliyiz, onların büyükleri de Giritli. Bu kültür çok farklı.” (Mert, erkek, esnaf)

“Bornova’da ya da İzmir’de çıkar biri ben dedemin dedesinden beri burada yaşıyorum der. Dedenin dedesinin dedesi olsa İzmir’de yaşamış, eder 150 sene. Altı yedi jenerasyon eder. Adam 350 senedir burada. Yani en İzmirliyim diyen adamdan daha İzmirli Levantenler. Sığ milliyetçi kafasıyla bakıp da burası Türk yurdu filan... Anadolu herkesin yurdu kardeşim. Ta antik çağlardan beri Anadolu herkesin yurdu.” (Altan, erkek, yazar)

İzmir, on dokuzuncu yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun geçirdiği sarsıcı dönüşümün ana sahalarından biriydi. On yedinci yüzyıldan itibaren bir liman kentine dönüşmüş, böylelikle İmparatorluğun küresel ekonomiyle eklemlendiği evrede İstanbul, Selanik, İskenderiye, Marsilya, Trieste gibi kentlerle birlikte Akdeniz’in en önemli ve canlı ekonomik merkezlerinden biri haline gelmişti (Kasaba, 1994; Özveren, 2010). Önceleri çoğu Avrupalı ailelerden oluşan ticari kesimlerin Anadolu’da üretilen tarımsal ürünü Avrupa’ya nakletmesiyle elde edilen sermaye birikimi yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ezeli çoğunluğu gayrimüslimlerden müteşekkil yerli bir burjuvazinin gelişmesine neden olmuştu (Keyder, 2010). Yirminci yüzyılın başındaki savaşlar ve çalkantılar evresine dek İzmir burjuvazisi, Batı Anadolu’nun ticari tarım ürünlerini Avrupa pazarlarına ulaştırıyor, bu yolla elde edilen birikim yeniden ticarete ve bir ölçüde imalat alanına yatırım olarak aktarılıyordu (Kaya, 2010). Bu hızlı birikim süreci kentsel peyzajın da dramatik biçimde dönüşmesine neden oldu (Kolluoğlu Kırılı, 2007). Liman ve demiryolu gibi büyük ölçekli altyapı projeleriyle ekonomik yapısı güçlenen kentin konut ve ticaret alanlarının da fiziki çehresi hızla değişiyordu. Tüm bunlar yaşanırken İzmir’in nüfusu yirminci yüzyıl başındaki uzun savaş ve çalkantı dönemine dek yeni göçlerle arttı ve etnik açıdan çeşitlendi. Ege bölgesinin iç kesimlerinden ve adalardan başta Rumlar olmak üzere büyük bir köylü grubu şehre gelirken, İzmir imparatorluk içinden ve dışından kentli bir ticaret kesimini de kendine çekmeye devam etti. Nihayetinde yüzyıl sonuna gelindiğinde İzmir, nüfusunun üçte ikisi gayrimüslimlerden oluşan, ekonomik faaliyetler bakımından hayli çeşitlenmiş, bu çerçevede modern anlamda sınıf oluşumunun ve çatışmalarının net biçimde gözlemlenebileceği, toplumsal hayat açısından hayli hareketli ve kültürel üretimin bir o kadar canlı olduğu büyük bir liman kentine dönüşmüştü (Keyder, 2004). Tam da bu nedenle İmparatorluktan Cumhuriyete geçiş İzmir için son derece sarsıcı olmuştur. Şehrin nüfusu Balkanlardan gelen çok sayıda müslüman mültecinin eklenmesiyle ilk önceleri artarken, ardından gelen çatışmalar, pogromlar ve nüfus mübadelesi neticesinde dramatik ölçüde azalacak ve İzmir cumhuriyetin kuruluşunun ardından nüfusunun yarısını kaybetmiş bir şehir olacaktır. Daha da çarpıcı olan gayrimüslim toplulukların şehir nüfusu içindeki oranının üçte ikiden sekizde bire düşmesi, yani nüfusun etnik ve dinsel kompozisyonunun dramatik ölçüde homojenleşmesidir. Bekleneceği üzere tüm bu kayıplar İzmir’in ekonomik konumunu derinden sarstı, kültürel ve toplumsal devinimi en azından bir süre için önemli ölçüde sekteye uğratmıştır.

“İzmir dediğimizde bizim için en değerli şey ne? Sokakta bira içmek mi, işte çağdaş bir kent olmak mı filan... Öteki ile bir arada olma ihtimalimizin en yüksek olduğu toplumsal bağlamı oluşturuyor. Yani bir olasılık olarak ötekiyle yan yana gelmemizin en çatışmasız yaşandığı yerlerden bir tanesi. Bunu şimdi söylemek çok kolay tabii. 1922’de bu lafı eden biri büyük ihtimalle çok gülünecek biriydi. Çünkü gemilere binip kaçarken, evin yakılıp yıkılırken, yani çatışmanın en hardcore yaşandığı bir durumu görmezden gelen bir söylem bu bir taraftan. En azından ben seksen yıl sonrasında bu kadar rahat konuşabiliyorum. Bu birbirlerinin üstüne basarak gerçekleşti tabii.”

(Kubilay, erkek, müzisyen)

Bu tarihsel arka plan ve yaşanan altüst oluş, kentin, ilk elde birbirine zıt gibi görünen iki ayrı imge ile anılmasına neden olmuştur. Bunlardan ilkinde İzmir, ülkenin çoğunluğunu oluşturan “otantik” nüfusun yaşam biçimini, değer yargılarını, beğeni ve pratiklerini ihlal eden, yabancılaşmanın, dışarılıklarlığın ve nihayetinde aşırı Batılılığın cisimleştiği “Gavur İzmir”dir. Bu meşum tanımlama Türkiye sağ geleneğinin milliyetçi/mukaddesatçı/İslamcı çevrelerinin bugün dahi başvurduğu hayli kuvvetli bir imgedir. Bir anlamda bu imge söz konusu geleneğin Türkiye modernleşmesine dair ikircikli tavrının siyasi ifadesidir, keza modernleşme sürecinin maddi/teknolojik alanın ötesine geçip kültürel/düşünsel yapıları da sarsmasından duyulan kadim huzursuzluğun kolayca dışa vurulmasına imkân tanır. Türkiye modernleşmesinin seçkin-cumhuriyetçi kanadı içinse İzmir, İmparatorluğun çöküşü sürecinde yok oluşun eşliğinden dönen, bir anlamda Anadolu topraklarında yeniden hayat bulan Türklüğün yeniden doğuş anının simgeleştiği kenttir. Düşmanın “denize döküldüğü” nihai durak oluşu İzmir’i bu anlatıda özel kılar hiç şüphesiz. Ancak daha önemlisi İzmir’in halihazırda Anadolu’da bulunan ya da Anadolu’ya sığınmış olan Türklerin ulus-devletlerini inşa ederken aynı zamanda ne denli Batılı olabileceklerini gösteriyor oluşudur. Burada şehir bir yanıyla yabancı olandan kurtuluş ülküsünün, diğer yanıyla yabancı olanda temsil olunan ilerleme fikrinin hayata geçirildiği mahaldir. Halen büyük ölçüde gücünü koruyan, yakın zamanda dahi yerel ya da ulusal siyasal süreçlerde yeniden üretildiğine tanık olduğumuz bu temsil biçimlerinin birçok ortak noktayı paylaştığına şüphe yok. Ancak tartışmamız açısından altı çizilmesi gereken şu: Her ikisi de bir fikir olarak şehrin kendisini taşıyıcı, onun içerdiklerini tek boyuta indirgeyen, hayal edilmiş bir geçmişle ısrarla bugüne çağırarak ve bu yönüyle şimdinin içerdiği karmaşıklığı düzleyen homojenleştirici temsillerdir. Ne var ki düzleştirici oldukları ölçüde de siyasal alanda iz bırakmaya devam ederler.

Nostaljik Jest

Nostalji Yunanca eve dönüş (nostos) ve özlem (algia) kelimelerinin birleştirilmesinden oluşur ve artık var olmayan veya hiçbir zaman var olmamış bir eve duyulan özlem anlamına gelir. Kültür tarihçisi Svetlana Boym (2009: 76) iki tür nostalji olduğunu öne sürer: "Yeniden kurucu nostaljide vurgu nostos'adır ve yitirilmiş evi yeniden inşa etmeyi ve hafızadaki açıkları kapatmayı vaat eder. Düşünsel nostalji ise algia'ya, özlem ve yitirmeye, hatırlamanın kusurlu sürecine yoğunlaşır." Bu ayırmadan yola çıkarak söylersek, yukarıda tarif ettiğimiz her iki temsil de esasen yeniden kurucu nostaljiyi harekete geçirir, bir dizi seçilmiş sembol üzerinden geçmişin bugün yeniden inşa etmeyi hedefler. Yitip giden geçmişin görkemi farklı içeriklerle de olsa esasen birbirine denk olan bir tavırla bugüne çağrılır. Semboller, örneğin devasa bayraklar ya da anıtsal camiler, kamusal alanı donattıkça, şimdinin belirsizliği içinde elden kaydığı düşünülen geçmiş tüm azametiyle bir kez daha hatırlanır.

Halbuki düşünsel nostalji sembollerden ziyade ayrıntılara yönelir. Söz konusu olan, tarihi yeniden canlandırmaktan ziyade, yaratıcı bir meydan okumanın gerçeğe dönüşmemiş ihtimallerinin peşinden koşmaktır. Kentin pası, yıkıntıları, çatlakları birinciler için can sıkıcı unsurlarken, ikinciler için tam da hatırlamanın mahalleridir. Bu türden bir hatırlama faaliyeti şehri görme, okuma, hayal etme biçimlerimizi dönüştürme ihtimalini içerir. Şehrin başka türden yaşanabileceğine dair bir ihtimale işaret eder. Kentin sakinleri yaşadıkları şehri bu ikinci türden nostaljik jest vasıtasıyla kendileri için aşına kılarken, tam da o aşinalık üzerinden yabancıyla bir arada yaşamının ihtimalini üretirler.

Kimileri için hatırlanan, çocukluk ve ilk gençlik yıllarının çok-etnisiteli ve çok-dilli sokakları ve mahalleleridir örneğin. Rum, Levanten, Yahudi ya da muhacir komşularla aynı mahalleyi ve ortamı paylaşmanın hatırası sıklıkla dillendirilir. Birlikte çıkılan piknikler, çocukların ya da kadınların beraber denize giriyor olması ya da bayramlar gibi özel günlerin bir arada ve huzur içinde kutlanması her fırsatta anımsanır. Araştırmamız sırasında görüştüğümüz pek çok eski İzmirli için de bu böyleydi. İzmir'de doğmuş ve bilhassa 1960'lı yıllara kadar şehrin geleneksel semtlerinde gayrimüslim komşularıyla iç içe yaşamış olanlar için, İzmir'in tanımlayıcı vasıflarından biri bu kültürel çeşitlilikti. Ne var ki bu anlatıların basitçe kişisel hayatların belirli bir dönemini ya da bir politik tavır olarak çok-kültürlülüğü yüceltmek adına zikredilmediklerini eklemek gerekir. Söz konusu geriye dönüş, daha ziyade şehrin şimdide yaşanma biçiminden duyulan rahatsızlıkları, dolayısıyla bugüne dair bir isteği dışa vurur. Geride yatan isteğin içeriği kişiden kişiye değişir şüphesiz, fakat dışavurum ediminin ortak olduğu atlanmamalıdır: Kimisi için arzu edilen sınıfsal farkların henüz tam anlamıyla ayyuka çıkmadığı, farklı gelir gruplarının halen büyük oranda aynı mahalleleri paylaştığı bir kentsel hayattır. Kimisi ise bu iç içe olma halinde bir tür "kolektif nezaket" ısrarı görür, gündelik hayatın bugünkü kadar sertleşmediği, kentsel mekânın bu denli çatışmalı bir hale bürünmediği bir zamanın yumuşaklığını anımsar. Neticede bir arada yaşamının hatırasına yönelik nostaljik jest, son derece kişisel ve önemsiz görünen ayrıntılar yoluyla, bugünün çatışmalarına bir çare olarak geçmişin şehri çağırır ve onu yeniden yorumlar.

“Karataş’ta büyüdüm, bunun için çok mutluyum. Karataş benim için şu an gerçekten çok üzüntü veren bir kent noktası. Ama zamanında yan komşumuz Musevi’ydi, Ermeniler vardı. Hep beraber, iç içe, bizim bayramlarımız ya da onların bayramları bizim üzüntülerimiz ya da onların üzüntüleri, hiç ayrılmadan, hep beraber, harmanlanarak yaşadığımız bir yerdi. Ben şu an İzmir’de insanların nerelisin sorusuna gerçekten çok sıkılıyorum.” (Funda, kadın, emekli)

“Onlar gerçekten domatesti, patlıcandı. Şöyle bir slogan hatırlıyorum ben amcamdan: Tencere boyuyor domat! Domat derler İzmir’de... Bu kentte şu an itibariyle pazara gittiğinizde sadece bu mevsimde yetişen birkaç sebze görebilirsiniz, mesela bamya. Çok özel bir şeydir o. Burası da, yani Bornova da bamya yetiştirilen bir yerdi. Bornova bamyası çok ünlüydü, ama bu binalardan dolayı Bornova bamyası diye bir şey kalmadı.” (Melih, erkek, mühendis)

Benzer bir tavrın kimi zaman maddi izler üzerinden işlediğini söylemek de mümkün. Örneğin çocukluk yıllarında sokakta karşılaşılan satıcılar, bir mahallenin içinden geçen bir dere, bir semtle özdeşleştirilen bir sebze ya da vakti zamanında

gençlerin uğrak yeri olmuş bir buluşma mekanı gibi. Bu türden işaretler bir yandan bireylerin aidiyetlerini inşa etmelerini mümkün kılar. İçine doğulan kimliklerin ötesinde aidiyet biçimleridir bunlar. Bir sokak ya da semtle sembolize olan, dolayısıyla etnik ya da cinsel kimliklerin ötesine taşan, çok daha gündelik, gündelik olduğu ölçüde de kapsayıcı aidiyetlerdir bunlar. Diğer yandan bu işaretleme edimi daha sakin, daha yumuşak ya da daha kaygısız bir hayata duyulan özlemi içerdiği ölçüde nostaljiktir. Ancak burada bir kez daha nostaljinin bir yüceltme çabasının ötesine taşıdığı görürüz. Hatırlanan İzmir özlem duyulan İzmir’in bir analogisine dönüşür kişilerin anlatılarında.

“Bu filmi yaparken ben bir takım şeylere ayıldım. Denize girmeme derken denizden men olma, denizden men olmak denizin kirlenmesi, denizin kirlenmesi demek o iklimi yaşatan mimari yapının ortadan kaldırılması demek, mimari yapının ortadan kaldırılması gündelik yaşamın bildik kodlarının farklı yerlere taşınması demek. Bir değişim söz konusu ve bu değişimin kodları başka türlü işliyor, bu kodlar da zararlı işleyen kodlar. Güzelim evler yıkıldı... evet yani, yıkılmaması gerekiyordu, bu kadar basit!” (Raşel, kadın, belgesel yapımcısı)

Elbette ki tüm bu anlatılar kişisel tarihin içerdiği deneyimlerle sınırlanmış, ancak onlarla anlamını bulan anlatılardır. Diğer yandan düşünsel nostaljinin bu türden ayrıntıları geri çağırmasında saklı olan potansiyelleri de göz ardı etmemek gerekir. Her ne kadar kentin her düzeyde içerdiği çatışmalar tek tek bireylerin iradelerini ve müdahale kapasitelerini aşan dinamiklerce biçimleniyor ve yeniden üretiliyor olsa da, çatışmaların somutlanma biçimleri, onlara taraf olan bireylerin sahip olduğu pratik ve düşünsel eğilimlerle dolayımlanır. Bu açıdan bakıldığında araştırmamız sırasında görüştüğümüz kişilerin geçmişlerinden bulup çıkardıkları işaretlerin ve anıların niteliği ve de bunlarla kurdukları ilişki biçimi, bir arada yaşamının imkanlarına dair umut verici sayılabilir.

Yaratıcı Çatışma

İzmir’in giderek daha parçalı bir metropol haline geldiğine kuşku yok. Kente göç yoluyla gelenlerin sayısının yıllar içinde artması, bu göçlerin zaman içinde aldığı özgün biçimler, kentleşmenin seyri, bölgesel ölçekte tarımın çözülmesi ve de kent- sel ekonominin ağırlık noktalarının değişmesi gibi makro dinamikler yıllar içinde İzmir’in, tıpkı benzer süreçlerden geçmiş diğer metropoller gibi, mekânsal olarak çok daha ayrılmış, toplumsal dışlanmanın çok daha belirgin olduğu, sınıflar ve etnik gruplar arasındaki çatışmaların görünür hale geldiği bir kente dönüşmesine neden oldu (örneğin bkz. Yıldırım ve Haspolat, 2010). Bilhassa 1980’lerden bu yana yaşanan gelişmeler bu parçalılık halini günbegün pekiştirdi. İlk olarak zorunlu göç-

le yerinden edilen Kürtlerin, ardından başta Suriyeliler olmak üzere sayıları yakın zamanda artan uluslararası göçmenlerin kentin sakinleri arasına katılması, parçalılık ve ayrışma dinamiklerine etnik bir renk kattı (Saraçoğlu, 2011).

“Vallahi gezme şansım fazla olmadı. İşe gidiyor, eve gidiyoruz. Fazla gezme yok. Konak’a gideriz, başka yok. Denizi görmek iyidir ama fazla şansımız olmadı.” (Habat, erkek, mülteci işçi)

“Seneler sonra babam artık Basmane’den gidelim, burası artık bozuldu dedi. Romanlar filan gelmiş. Ben de çok yaramazım, babam senin ahlakın burada bozulur demiş. Gelen giden çok sataşıyordu. Kavga gürültü çok vardı. Semtin nezihliliği bozulmuştu artık.” (Nezih, erkek, emekli)

“Zor durumdaki insanların barındığı yerler buralar. Barınırken de olumsuz şeylerle karşılaştıkları yerler. Zor bir yer aslında, ama alışınca da kolay bir yer. Alışmaya bağlı. Ben seviyorum. Heyecan var, arkadaşlık dostluk var, samimiyet var, olumsuzluklar var... Çelişkilerin en yoğun olduğu yer. Devlet var, belediye var, kültürler var, din var. Al sana ayna işte. Devletsen sen, gel Basmane’de gör kendini. Dinsen Basmane’de gör kendini, belediye isen Basmane’de gör. Açlık, kavga burada. Kaçamazsın... İnsanları sıkıştırmak lazım, burada bulunmak gerekiyor. Yarın bir gün bu insanlarla ortak iş yapacağız biz bu insanlarla. Birbirimizi yediğimiz, tükettiğimiz yer burası. Birileri saltanat sürerken, biz burada birbirimize düşüyoruz.” (Yalçın, erkek, deri atölyesi sahibi)

Araştırmamız sırasında görüştüğümüz pek çok kişi, kısaca tarif ettiğimiz bu parçalılık halini günbegün deneyimlediklerini ifade ettiler. Örneğin kente göç zincirinin en sonunda yer alan Suriyeliler için İzmir, pek çok açıdan İstanbul’a kıyasla daha tercih edilebilir bir seçenek olsa da, günlük geçim derdinin, sokakta kötü muamele görmenin, okullarda ve resmi kurumlarda ayrımcılığın can acıtıcı biçimde deneyimlendiği bir şehirdir. Çankaya’nın arka sokaklarındaki atölyelerden ya da Ballıkuyu’daki evlerinden biraz uzaklaştıklarında polis ve de yurttaşların bakışının

üzerlerine dikildiğini bilen göçmenler için İzmir ancak belirli sınırlar dahilinde görece serbestçe yaşanan bir şehirdir. Kürtler de benzer sınırların farkındadır kuşkusuz. Dolayısıyla yoksullar, etnik ve dinsel açıdan çoğunluk karşısında azınlıkta kalanlar için kimi mekânsal ceplerin sert biçimde varlığını sürdürdüğünü akılda tutmak gerekir. Basmane örneğinde olduğu gibi bu cepler şehrin fiziken en orta yerinde de olsa, onları çevreleyen görünmez duvarların hem içeridekiler hem de dışarıdakiler için o denli kolayca aşılamayacağı bir vakadır. Şehrin "kaotik", "karışık" ve "kirli" semtleri, kendi içinde giderek homojenleşen semtlere çekilmiş kesimler için daha çok mazide kalmış, ama bugün pek de ayak basılmayan köşelerdir. Bugün için bu tablonun İzmir'e özgü olmadığı aşikar. Dünya üzerinde pek çok kent, bilhassa son kırk senede neoliberal küreselleşmenin pekiştirdiği mekânsal ve toplumsal dinamikler neticesinde benzer bir parçalanma halini tecrübe ediyor. Karşılaşmalardan duyulan korku özellikle üst ve üst-orta sınıfların giderek daha kesif biçimde kendi alanlarına çekilmesine neden oluyor. Sennett'in terimleriyle ifade edecek olursak, şehirler dışarıyla daha entegre hale gelirken ironik biçimde kendi içlerine daha fazla kapanıyorlar.

"Burada yaşadıkça insanlara karşı güvenin artıyor. İnsanlara karşı o kabalığı ya da sertliği atıyorsun... hani insanda bir kabuk oluyor ya, o yumuşuyor. Yobazlık bambaşka bir şey yani. Kız öğrenci şöyle böyle... büyükşehirlerde aman kızım ondan sonraya kalma, şöyle yapma böyle yapma. İzmir'de öyle bir şey yok. Ben kendim de yaşadım. Sabahlara kadar sokaklarda kaldım. Kız öğrencilere de rastlıyorsun. Selam veriyorsun, muhabbet ediyorsun. Yarın görmeyeceğim etmeyeceğim. O kadar işte. Hiç önemli değil, insanlık bu yani. Hayat kısa." (Umut, erkek, üniversite öğrencisi)

Ancak sınırlar ihlal edilebiliyor, yeri geldiğinde genişliyor ya da geçirgenleşiyor. Şehrin sıklıkla anılan sahilde yaşam pratiği örneğin bilhassa genç kuşaktan Kürt göçmenler için gündelik hayatın sıradan bir pratiğine dönüşebiliyor, bir önceki kuşağın "denizi görmeden ömür tüketen" büyüklerine kıyasla şehirde olmanın tanımlayıcı bir alışkanlığı haline gelebiliyor. Ya da İzmir'e başka bir şehirden gelmiş bir üniversite öğrencisi, biraz da yeni bir hayatı keşfediyor olmanın heyecanıyla, şehrin bir köşesinden diğerine sürekli hareket ederek, geldiği yerde sahip olmadığı bir şansı, sınırları ihlal edebilme şansını kovalama çabasına girişebiliyor. Bir başkası İzmir'de kalmak isteğini ne olursa olsun tüm bu kesimler arasındaki bağın halen daha sürüyor olmasıyla açıklayabiliyor. Elbette ki tüm bu karşılaşmaların limitleri, kendi içinde barındırdığı yeni türden çatışma ve tahakküm biçimleri var. Genç bir kadın için erkeklerin sınırları zorlayan bakışları, bir işçi için karşısındakinin aşağılayıcı sözleri ya da başörtülü bir kadın için otobüste karşılaşılan tacizkar muamele, sınır ihlallerinin hiç de o denli pürüzsüz olmadığını gösteriyor. Ancak belki daha önemli-

si bu kişilerin yine de o sınırları geçme çabasında ısrar ediyor oluşları. Araştırmamız sırasında duyduklarımız, pek çokları için İzmir’in bu çabayı göstermeye degecek denli sahiplenilmiş bir şehir olduğunu bize hatırlattı. Bu anlamda belki daha önemli olan şehrin ne ölçüde ve nasıl kendi içine kapandığını anlamak kadar, nasıl bu türden çabaların canlı kalabildiğini açıklamakmış gibi görünüyor.

Son olarak, sınır ihlallerinin aynı zamanda bir ihtimali barındırdığını da atlamamak gerekir. Ortak yaşama dair değerlerin ve pratiklerin yeniden tanımlanması, şehrin görülme ve yaşanma biçimlerinin yeniden hayal edilmesine dair bir ihtimal bu. Çoğu kez gündelik koşuşturma içinde o denli görünür olmayan, belki ancak tarihsel dönüm noktalarında tüm açıklığıyla belirginleşen bir ihtimalden bahsediyoruz. Bu açıdan Gezi Direnişi günlerinin İzmir için özel bir zamanı imlediğini de ekleyelim. Tüm çelişkilerine ve kısıtlarına, siyasal anlamda hiçbir sonuç getirmemiş olmasına, hatta kimi kesimler için hayatı zorlaştırmasına rağmen, görüşmecilerimizin büyük çoğunluğunun direniş günlerini normal işleyişin kesintiye uğradığı, sınır ihlallerinin görünürleştiği, kentsel hayata ilişkin çatışmaların barındırdığı yaratıcılığın en açık biçimiyle tezahür ettiği bir olay olarak anımsaması bundan olsa gerek.

“Kordon’a bakın, bence orada ciddi bir miras var. Geçen gün kısıtlamalar kalkınca oraya bir gittim, çok kalabalıktı. Orada insanlar çoğunlukla içki içiyor. Yani insanların birbirine dalaşmasına filan çok müsait bir yer. Kavga da oluyordur yani, yoktur diyemem. Ama yine de insanlar ısrarla orayı kullanıyor. Baskın bir kültür var, o da bir arada yaşama kültürü. Detayına hiç girmeyelim, toplam olarak baktığında insanlar orada oturuyor mu, oturuyor. Ben bunun önemli bir sonuç olduğunu düşünüyorum. Kamusal bir alana dönüşüyorsa, insanlar orada mutluydu ve birbiriyle kaynaşabiliyorsa, aslında ciddi bir işlevi oluyordur. Zengin de fakir de aynı zemine basıyor sonuçta.” (Melih, erkek, mühendis)

“90’lı yılların sonunda başörtülülere karşı inanılmaz bir saldırı durumu vardı. Otobüste yermemek, hatta yerinden kaldırmak gibi şeyler oluyordu. Şöyle bir anım var mesela. O zamanlar Balçova’da oturuyordum. Belediye otobüsünde tekli koltuklar var, karşısında da çiftli koltuklar var. Benim bindiğim durak da

ilk durak, yani otobüs boş. Sonra bir kadın geldi. Benim de kucağımda küçük bir çocuk var, oturmuşum tekli koltuğa. Yanımdakini rahatsız etmeyim ya da yanımdaki de beni rahatsız etmesin diye. Oradan kalk, ben oturucam dedi bana. Cürete bak. Ben de şöyle bir kalktım, isminiz yazmıyor hanımefendi diyip oturdum geri. Yani n'apcaksın..." (Sıdıka, kadın, öğretmen)

Kırılğanlıklar, Dayanışma ve Bir Arada Yaşam

Peki ama burada altını çizdiğimiz türden jest ve tavırların, gündelik hayatın sıradanlığı içinde belirip kaybolan işaretlerin politik bir anlamı olabilir mi? Bir başka deyişle, örneğin yukarıda andığımız türden homojenleştirici temsillere yaslanan, çok daha kuvvetli kutuplaştırıcı politik dinamikler karşısında bu jest ve tavırların bir arada yaşam imkânını güçlendirecek sonuçlar doğurması mümkün mü? Kuşkusuz kesin yanıtlar vermenin zor olduğu, ucu açık sorular bunlar. Ancak kesin olan bir şey var: Bir arada yaşam sorunsalına ilişkin konvansiyonel eleştirel bakış açısı geride bırakılmadığı müddetçe sıradan olana gömülü olan potansiyelleri açığa çıkarmak mümkün değil. Keza klasik liberal perspektif, yani demokratik açık toplumun farklı kimlikler arasında bir hoşgörü ve asgari uyum ilişkisi gerektirdiğini varsayan normatif bakış açısı, kimlikleri verili ve sabit kabul ettiği, dahası bunlar arasındaki ilişkinin biçimlenişini etik bir mülahazaya indirmediği ölçüde yanıltıcıdır. Aksine yabancılar arasındaki ilişkinin mahiyetinin ancak aşağıdan yukarıya inşa olabileceğini

varsayan bir başka perspektiften bakıldığında bu türden “miniskül” ve “zayıf” pratik ve değerlerin kuruculuğu görülebilir.

“Daha iki üç hafta önce başıma gelen bir şeyi anlatayım. Bir yerden hamburger aldım, Kordon’a indim. Otururken, yaptığım şey de sadece hamburger yemek, dört tane farklı adam geldi. Biri şak diye yanıma oturdu mesela. Bence bu da baya İzmirli bir şey. Laf atmanın adabı da değişiyor. Yani tacizin adabı da şehirden şehre değişiyor. Direkt yanıma geldi, oturdu, ben neden yanıma oturuyorsun, yemek yiyeceğim dedim. O zaman kalktı, tamam. Ama diğerleri de mesela neden yalnız başınasın, senin kadar güzeli yalnız olmamalı falan... Bu yanına oturabilme özgürlüğü benim İzmir’deki erkeklerde gördüğüm bir şey. O yüzden Kordon ne kadar eşitlikçi, özgür bir yer onu bilmiyorum. ” (Eylül, kadın, üniversite öğrencisi)

“İzmirlilik hakikaten herkesin içini farklı doldurduğu bir şey, yani halk gibi bir kavram. İzmirlilik benim için dayanışmalar dizisi gibi. İzmirliliğin içine her şey girebiliyor. Bu açıdan baktığımda, İzmirliliği resmi düzeyde savunanlardan bir fayda görmediğimi söyleyebilirim. Mesela belediyenin filan söyleminde olduğu gibi. Ama sahici anlamda, yani mikro ilişkiler alanındaki yüz yüze ilişkilere girdiğimizde, işte orada yeni bir İzmir yaratma şansımız olabilir.” (Kubilay, erkek, müzisyen)

Bu türden bir tersine çevirme, odağa, kişiler ve gruplar arasındaki karşılaşmaların öğreticiliği kadar, kırılğanlıkları da koymayı gerektirir. Sennett-vari hümanist yorumları büsbütün çöpe atmayan, ancak kamusal alanın zenginleştiriciliğini öznelere beraberlerinde taşıdıkları bedensel, toplumsal ve tarihsel kırılğanlıklarda arayan bir bakış açısıdır bu. Burada ikili bir dinamik çalışır: Bir yanıyla yabancı ile karşılaşma sahip olunan kırılğanlıkları açığa çıkarır, onları görünür kılar ve nihayetinde kamusal alanda var olabilmeyi pek çoğu için sert bir sınamaya dönüştürür. Kadınlar, LGB-Tİ’ler, göçmenler, etnik ya da dinsel azınlıklar gibi ezilen, tahakküm altında olanlar için çok daha sarsıcı bir sınamadır kuşkusuz bu. O nedenledir ki çoğunluk için kaçınılması, geri durulması, sakınılması ama aynı zamanda geri alınması gereken bir alandır kamusal alan. Bu boyutu görmeyen analizlerin nihai varış noktasının, güçlü ve hakim konumdaki öznelerin sahip oldukları iktidar ilişkilerini yeniden üretebil-

me olasılığı vardır. Diğer yandan, yabancı ile karşılaşmaların onarıcı, kırılganlıkları iyileştirici bir yanı olduğunu da hatırd tutmak gerekir. Kamusal alan yalnızca çatışmanın, dirsek vurmanın, dış geçirmenin yeri değildir. Bir görüşmecimizin veciz bir biçimde ifade ettiği gibi, şehir aynı zamanda bir “dayanışmalar dizisi”dir, keza içinde bulunan koşturmacanın yarattığı her nevi kırılganlık baş edilmesi güç bir yüke dönüştükçe dayanışma bir zorunluluk olarak kendini dayatır. Kuşkusuz iradi bir boyutu vardır dayanışmanın. Kişiler belirli bir yerde olmayı, belirli bir edimin faili olmayı seçerler. Fakat bu iradi boyut normatif bir mülahazadan ziyade, pratik bir tavır ifade eder ¾ belki pratik bir etik demeli buna. Rasyonel akıl yürütmelerle duygulanımların iç içe geçtiği bir pratiklik bu; politik anlamı da bu pratiklik içinde biçimlenir.

Kısacası, İzmir örneğinden yola çıkarak söyleyebiliriz ki, tüm kutuplaştırıcı ve parçalayıcı etmen ve dinamiklere rağmen, bir arada yaşamın imkânı bugün dahi halen son derece güçlü. Ancak bu imkânın açığa çıkarılması ve işlenmesi, kimliklerin birbirleriyle olan mesafelerini anlamaya ya da değiştirmeye çabalamaktan ziyade, bireylerin ve grupların sahip oldukları kırılganlıklar üzerinden kurdukları dayanışma bağlarını ve bu bağlar içinde üreyen kolektif yumuşaklık biçimlerini görmeyi ve işlemeyi gerektiriyor. Yabancı olanla karşılaşmalarımızın zenginleştiriciliği –yani kişileri daha özerk ve özgür kılabilme potansiyeli– ancak aşağıdan yukarıya inşa edilecek bu türden çabalar yoluyla kuvveden fiile geçirilebilir gibi görünüyor.

Kaynakça

Appadurai, Arjun (1996) *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*, Minneapolis: University of Minnesota Press.

Boym, Svetlana (2009) *Nostaljinin Geleceği*, çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul: Metis

Harvey, David (2003) *Paris: Capital of Modernity*, New York ve Londra: Routledge.

Kasaba, Reşat (1994) “İzmir”, *Doğu Akdeniz’de Liman Kentleri, 1800-1914 içinde*, der. Ç. Keyder, E. Özveren ve D. Quatert, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kaya, Alp Yücel (2010) “19. Yüzyıldan 21.Yüzyıla İzmir Ekonomisinde Süreklilikler ve Kırılmalar”, *Değişen İzmir’i Anlamak içinde*, der. D. Yıldırım ve E. Haspolat, Ankara: Phoenix.

Keyder, Çağlar (2004) “The Consequences of ‘The Exchange of Populations’ for Turkey”, *Crossing the Aegean: An Appraisal of the 1923 Compulsory Population Exchange between Greece and Turkey içinde*, der. Renee Hirschon, Oxford: Bergahn.

Keyder, Çağlar (2010) “Port-Cities in the Belle Epoque”, *Cities of the Mediterranean: From the Ottomans to the Present Day içinde*, der. B. Kolluoğlu ve M. Toksöz, Londra ve New York: IB Tauris.

Kolluoğlu Kırılı, Biray (2007) “Cityscapes and Modernity: Smyrna Morphing into İzmir”, *Ways to Modernity in Greece and Turkey: Encounters with Europe, 1850-1950 içinde*, der. A. Frangoudaki ve Ç. Keyder, Londra ve New York: IB Tauris.

Özveren, Eyüp (2010) “Dünden Bugüne İzmir İçin Artı ve Eksileriyle ‘Küresel Kent’leşme Süreci”, *Değişen İzmir’i Anlamak içinde*, der. D. Yıldırım ve E. Haspolat, Ankara: Phoenix.

Saraçoğlu, Cenk (2011) *Şehir, Orta Sınıf ve Kürtler: İnkârdan “Tanıyarak Dışlama”ya*, İstanbul: İletişim.

Sennett, Richard (2008) “The Public Realm”, <https://intensificantvidesnervioses.wordpress.com/2013/08/28/the-public-realm-richard-sennett/>.

Sennett, Richard (2013) *Kamusal İnsanın Çöküşü*, çev. Serpil Durak ve Abdullah Yıldız, İstanbul: Ayrıntı.

Simmel, Georg (2009 [1903]) “Metropol ve Zihinsel Hayat”, *Bireysellik ve Kültür içinde*, çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis.

Simmel, Georg (2009 [1908]) “Yabancı”, *Bireysellik ve Kültür içinde*, çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis.

Wirth, Louis (2007 [1938]) “Urbanism as a Way of Life”, The City Reader içinde, haz. R.T. LeGates ve F. Stout, 4. Basım, New York ve Londra: Routledge.

Yıldırım, Deniz ve Evren Haspolat (2010) (haz.) Değişen İzmir’i Anlamak, Ankara: Phoenix.

BAYCTAV

BİR ARADA YAŞARIZ EĞİTİM ve TOPLUMSAL ARAŞTIRMALAR VAKFI